

Çocuk ve Kitapları Üzerine

İnci ENGİNÜN*

Çocuk edebiyatı üzerinde düşünmeyen hiçbir yetişkin yoktur sanırım. En azından bir çocuğa kitap hediye etmek bile o hediye üzerinde düşündürür. Hangi kitap hangi çocuğa hediye edilmelidir? Ben çocukluğumda okuduğum bazı masalların üzerimdeki etkileri dolayısıyla, tanımadığım çocuklara kitap hediye etmekten ürkerim. Kalbi, kötü kalpli peri tarafından çalınan ve onu geri alana kadar her türlü duygudan yoksun yaşayan prenses ve üvey anneleri tarafından öldürülmek istenen kardeşler, beni çok korkutan masallardı. Masalları çok sevmeme rağmen bunlar bana dehşet verirdi. Aradan geçen bunca yıla rağmen hâlâ onları hatırlamam bu dehşet duygusunun yoğunluğunu gösterir.

Kendim masal anlatmaya başladığımda küçük dinleyicilerimin tepkilerine dikkat ederdim. Evinde yaşlı bir hasta bulunan küçük kızın masalı dinlerken, bu hasta değil mi diye soruşu içime dokunurdu. “Bu masalda hasta yok, sadece yaramazlar var” dediğimde, “ben ona bakarım” cevabı da aynı derece dokunaklı olurdu. Çocuklar masalarda da çevrelerinde olup bitenleri görmek isterlerdi. Masal kahramanlarının kendi yakın çevrelerinden uzaklarda maceralarını yaşamaları, insanların olayları uzaklaştırarak, dolaylı hatırlatmalara ihtiyaç duymalarındandı. Fakat masallar her anlatana göre değişen, bir anı öbürüne uymayan bulut yığınları gibiydi. Ben de onları durmadan değiştirerek anlatırdım. Yine bir çocuğun “açıl sofram açıl” yerine “açıl masam açıl” dediğini duyduğum zaman dildeki değişmeden, masalların da mutlaka paylarını almaları gerektiğini görmüştüm. Diyebilirim ki çok sevdiğim masalların ne kadar geniş ufuklara gittiğini bana bu çocuklar öğretmiştir. Onların yaptığı her bir değişiklik, benden istedikleri masalların güne uydurulmaları ihtiyacını da gösteriyordu. Tanpınar’ın dediği gibi “devam ederek değişmek, değişerek devam etmek” sadece toplum ve fertler için değil, masallar için de şarttı.

Masalarda fantastik kahramanlar beni korkutmazdı, asıl korkutan çevremizdeki insanlara benzeyenler olurdu. Zamanla, büyük yazarların dikkatleri, bana da masalların ne kadar gerçek hayata benzediklerini öğretti. Masalları eserlerinde kullanan yazarları kendi dünyama yakın buluyordum, masallar onları sevmeme de yol açıyordu. Behçet Necatigil, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Kemal, Cahit Sıtkı Tarancı ve nicesi böylece hayatıma giriverdiler.

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi.

Masal artık sadece anlatılan bir şey değil. Televizyon ve sinemanın görsel boyutu da çocuklar için daha incelikli eserler hazırlanmasını gerektirdi. Günümüzde, çocuklara hitap eden, kendi sanatçılarımızın ürettikleri diziler hazırlanıyor. Bunlar arasında bütün çocuklar ve benim gibi masallardan ayrılmaya niyeti olmayanları büyüleyenlerden biri de Pepe olmuştu. Pepe'nin sadece çocuklar tarafından sevilmediğini, yetişkinleri de uyardığını unutmamak lazım. Çocuğun dünyasında oyunun önemini gösterirken, yetişkinlere de oyunun öğretici gücünü hatırlatıyor. Nedense, yetişkinler çoğu zaman çocukla oyun oynamaktansa, talimatlarını sıralamayı tercih ederler. Çocuklar için hazırlanan animasyonda ilginç bir deneme olan Dede Korkut hikâyelerini de anmak isterim. Bu hikâyelerin kahramanları olarak çocuklara ağırlık verilmesi, esere yepyeni bir boyut katmıştır, tıpkı Keloğlan masallarının hayli güncelleştirilmesi gibi.

Birkaç yıl önce J. K. Rowling tarafından yazılan *Harry Potter* serisini çocuklar da büyükler de zevkle okudular. Günümüzün tüketim anlayışı, her şeyi kapsadığı için bu eser üzerinde de artık konuşulmuyor. Okunup okunmadığını bilmiyorum, fakat filimler sayesinde seyrine devam edilmekte.

Harry Potter, yıllardan beri çocukların elinde ve dilinde. Büyükler bu kitabı ne kadar okudular bilmiyorum. Kitapların ilk Türkçe çevirileri çıktığı günlerde, bazı yazılar yazılmış olmakla birlikte, ilgi daha ziyade ya filmlerine, oyuncularına veya yazarın kazancı ve bu kitap sayesinde zenginleşmesine yönelik haberlerdeydi.

Ufak kitapları bile okumaktan çekinen nice çocuk kocaman ciltleri rahatlıkla okuyor ve seviyordu. Bu soru uzunca bir zaman zihnimi kurcalamaktaydı. Doğrusu filmleri çok dehşet verici bulduğum için seyredememiştım. Büyücülük konusu da beni rahatsız eden bir kavram olduğu için uzun zaman kitapları da okumadım. Nihayet, çocuk edebiyatına olan ilgim dolayısıyla bunları okumaya karar verdim. Okurken kitaplarda ne olduğu ve niçin bu kadar yaygınlaştığı noktalarına yönelikti. Bu kitapların çocuklara ne verebileceğini de merak ediyordum. Ben bu tür eserleri seyretmekten çok okumayı tercih edenlerdenim. Nitekim Rowling'in *Harry Potter* filmlerini seyretmedim ama zevkle okudum. Doğrusu pek de çocuk kitabı olarak okuyamadım. Okumamın sonuçlarını maddeleştirmeyi uygun görüyorum.

Hikâye evrensel bir masal kurgusuyla başlıyor. Esrarlı bir dünya ve küçücük bir bebeğin (Harry Potter) bir evin kapısına bırakılması. Sakin bir İngiliz kasabasında olağanüstünün hazırlığını gösteren unsurlar. Daha sonra adının Hagrid olduğu öğrenilecek iyi kalpli, sadık dev adam, işleri düzenleyen ve çocuğun kurtuluşunu sağlayanlar. Kurulu bir dünyadır bu.

Annesi ve babası öldüğü için teyzesiyle eniştesi ve onların oğlunun oturdukları evin kapısına bırakılan çocuk bu evde sevilmez. Yalnızdır. Niye sevilmediğini bilmez, anlayamaz da. Henüz çok küçüktür. Durumu kabullenir.

Arada bir anlayamadığı bazı olaylarla karşılaşır. Ama onları anlamasına teyzesi asla izin vermez. Bunların en korkuncu hayvanat bahçesinde bir yılanla konuşması ve onu hapishanesinden kurtarmasıdır. Fakat bunu kendi gücüyle yaptığını bilmez.

Birinci cildin en cazip yanı Harry'nin masumluğudur. O hiçbir şeyi bilmez, anlamaz, sadece kabul eder. Okuyucu bu masum ve mağdur çocuğu benimser, artık onun macerasını birlikte yaşayacaktır.

Harry on bir yaşına gelince her şey değişir. Harry aslında yalnız olmadığını ve kendisi gibi olanlarla birlikte okuyacağını öğrenir. O, büyücü bir anne babanın çocuğudur. Bu ailenin istemediği bir şeydir. Harry büyücüler tarafından korunur. “Ben” ve “onlar”ın yerini, artık biz ve onlar almıştır. Harry’nin ciltler dolduran macerasında artık bütün zamirler öğrenilecektir. Her cilt Harry’nin büyücülük okulu Hogward’da geçirdiği bir yılın hikâyesidir. Her yıl, ciddi bir macera ile doludur. Her macerada Harry anne ve babasını tanımaya başlar, arkadaşlar, dostlar edinir. Bir yandan da düşmanları artar.

Yazar okuyucunun hafızasına haklı olarak güvenmediği için her ciltte birkaç cümleyle yeri geldikçe önceki ciltlerde geçen macera ve kişilerden söz ederek, okuyucunun bilinmezlik içinde kaybolmasını önlenir.

Eser bana, yeni gelen öğrenciler için cehenneme benzeyen İngiliz yatılı okullarının kuvvetli bir eleştirisi gibi geldi. Çocuğun yalnızlığı, bilinmezlik içindeki öfkeleri, yanılgıları ve başarılarını anlayamadığı bin bir olay içinde tatmasıyla anlatılır.

Eserin beşinci cildi olan *Zümrüdüanka Yoldaşlığı*’nda zaten bu durum kendisini açıkça ifşa eder. Harry’nin duygu fırtınalarının doruğa çıktığı bu sayfalar okul müdürü Doubledone’ın hayalinin Harry’e gerçekleri açıklamasıdır. Gerçekler çocuğa, uygun yaşta açıklanmalıdır. Akıl ile duygunun, güçlerin çatışmasını çok iyi veren bu sayfalar gençliğe geçiş sıkıntılarından doğan duygu fırtınalarını da yansıtır.¹ İngiliz edebiyatında sosyal eleştirinin fantastik eserlerle yapılagelmesi yeni değil, onların geleneğinde mevcut. Rowling bunun bir örneğini daha yazmıştır. Günlük meselelere göndermeler her ciltte bol bol görülür. Olimpiyatları teröristlerin basmasına kadar, günlük meselelere göndermeler çoktur. Eser edebiyat eleştiricilerinin dikkatini çektiğinden siyasi ve sosyal açılardan da okunup incelenir. Harry Potter da böyle bir eser gibi göründü bana. İnternetteki bir gezinti ise eleştirilerin sadece eğitim dünyasıyla ilgili olmadığını, siyasi boyutu da içerdiğini gösterir. Böylece *Harry Potter*’ın aslında çocuklardan çok büyüklere hitap eden bir eser niteliğinde olduğu da anlaşıldı. Öyleyse çocuklar bu hacimli eseri nasıl okudular sorusunu da sormak gerekiyor. Belki de soruyu okudular mı yoksa izlediler mi diye sormak daha doğru.

İngiliz edebiyatında sosyal ve siyasi eleştiri amacıyla yazıldıkları hâlde, sonraları çocuk edebiyatında yer alan eserler mevcuttur. Büyüklerin ve küçüklerin farklı hazlarla okudukları bu kitaplar arasında şüphesiz ki Swift’in *Gulliver’in Seyahatleri*, Daniel de Foe’nun *Robinson Kruse*’si en unutulmaz olanlardandır. *Harry Potter* ise çocuklar için yazılmışsa da belki de asıl yetişkinlere hitap eden ve herkesin ortaklaşa okuyabileceği eserlerden. Bu gibi eserlere baktığımızda çocuklarla büyüklerin ortak eserleri okumalarının nesiller arasındaki sürekliliği sağladığını söylemek yanlış olmaz. Her eserin şüphesiz ki hitap ettiği kişilere ifşa ettikleri farklıdır. İngiliz eleştirisinde yer alan, eserin hangi seviyeye hitap ettiği sorusu, eserin sadece karmaşık yapısını, zenginliğini değil, okuyucuları arasındaki yayılma gücünü de belirtir. Büyüklerle küçüklerin birlikte okuyabilecekleri kitapların çoğalmasını dilerim, tıpkı çocukların yetişkinlerle birlikte yapabilecekleri işlerin çoğalması gibi. Çocuğun yetişmesinde büyükleri model alması, ancak büyüklerle

1 J. K. Rowling, *Harry Potter Zümrüdüanka Yoldaşlığı*, çev. Sevin Okyay-Kutlukhan Kutlu, İstanbul: YKY, 2. b., 2003, s. 1059-1082.

arasında sağlıklı bir iletişim varsa iyi sonuç verir. Birlikte gezmeler, tabiatı ve insanları tanımalar, birlikte okumalar, çocuğun dünyasını zenginleştirdiği gibi, onun “sen anlamazsın, şimdi git odana oyuncaklarınla oyna” gibi cümlelerle ortak dünyadan sürülen ve bir anlamda yalnızlığa terk edilen bir varlık olmadığını öğretir. Oyun ve oyuncak çocuğun hayatında ne kadar gerekliyse, büyüklerin kendisine zevk aldıkları belli olan masalları okumaları da o kadar önemlidir. Çocuk zaten kendisinden dört beş misli büyük varlıkların dünyasını bir devler ülkesi olarak görmektedir. Bu devlerin ortaklaşa eğlenebildiği dostlara dönüşmesi onun hayatını zaten bir masala çevirir. Yukarıda adlarını andığım kitaplar gibi Saint Exupéry’nin *Küçük Prens*’i ne kadar unutulmaz bir eserdir. Büyükler hayal güçlerini, ciddi işler peşinde dolaşa dolaşa kaybettikçe, hayattan da koştuklarını, küçük prens ne güzel anlatır. Bu tür kitapları anne ve babasıyla birlikte okuyan çocukların kazançları şüphesiz ki büyük. Ya anne ve babanın kazandıkları. Ben onları okuyan yetişkinlerin, belki de çocuklarını ve bütün çocukları daha iyi tanıyacaklarına inanıyorum, çünkü her şeyden önce kendi çocukluklarını da hatırlayacak ve büyümenin ne kadar zor bir dönem olduğunu fark ederek çocuklarını yeni bir gözle görecekler. Önemli işleri olduğuna inanan büyüklerin gözleriyle değil, bir zamanlar, kendi çocukluklarında özlemine çektikleri anlayışlı yetişkinlerin gözleriyle çocuklarını görecekler. Ziya Gökalp’ın dua benzeri o güzel “yurdum mesut olsun, yuvam bahtiyar” cümlesiyle dilediği gibi geniş mutluluk dünyasına aile ve toplum birlikte girebilmek için çocukların farkında olunması lazımdır. Tanpınar’ın “insan damlaları” dediği çocukları unuttuğumuzda hayatlar zehirlenir, onları hatırlayıp birlikte eğlenip yaşadığımızda ise bu “insan damlaları” besleyici mutluluk iksiridirler. Bu yazıyı yazarken 1 Eylül 2014 tarihinde “Çocuk Vakfından “Kayseri’deki Kültepe Kazı Çalışmaları Sırasında Milattan Önce 4 Bin Yıllarına Ait 6 Bin Yaşında ÇOCUK ÇINGIRAĞI bulundu...” (Doğan Haber Ajansı) haberi geldi. Bu ilkel, ama sesini asırlar ötesinden duyurma gücüne sahip oyuncak resmi beni büyüledi ve âdeta kulağıma çocukların asırdan asra yuvarlanan dilekleri geldi. “Bizi duyun! Bizi dinleyin! Bizi kurtarın! Bizi güldürün!”

Fotoğraf: Faruk Çuhadaroğlu (DHA)